

לשוננו לעם

עורכים: ע' איתן ומ' מדן

מתוך

כרך מג, תשנ"ב

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

גדולי הדור וגדולי עולם

הלשון העברי שבתלמוד הירושלמי אופי מיוחד לו לעומת זה שבבבלי. פרופ' שאול ליברמן הראה זאת בספריו במקומות הרבה (וראה ש' אברמסון, "על לשון עברי שבבבלי", ערכי המילון החדש לספרות חז"ל, ב, רמת-גן, תשל"ד, עמ' 9-15). אף שמדובר באותה ברייתא או אותה מימרא המופיעה, רוב בניינה ומניינה, בשני התלמודים, זו שבבבלי עוברת לעתים שינויי לשון וסגנון, לפעמים כמעין עריכה לשונית, במודע או שלא במודע.

טול למשל ביטוי השגור בפינו אף היום – **גדולי הדור**. מי הם גדולי הדור, ועל מי ראוי לנקוט לשון זה? הסגנון בתלמוד הבבלי חד-משמעי לכאורה, שהוא לשון כבוד לגדולי החכמים שבאותו דור: "שני גדולי הדור פירשו את הדבר, ר' זירא ור' שמואל בר רב יצחק" (גיטין כג ע"ב); "שהרי שני גדולי הדור לא פירשו את הדבר (רש"י: נשאלה מהם ולא פירשוה) רבי יעקב בר אידי ורבי שמואל בר נחמני" (חולין צח ע"א).

אולם כשחכמי ארץ ישראל רוצים לדבר על שני חכמים גדולים ומה שאמרו, הם אומרים: "כך דרשו שני **גדולי עולם**, רבי יוחנן ורבי שמעון בן לקיש" (ירושלמי ברכות פ"ח ה"ו, יב ע"ג = בראשית רבה, מהדורת תאודור-אלבק, עמ' 22); "כך דרשו שני **גדולי עולם**, ר' אליעזר ור' יהושע" (רות רבה ז, ז) – ובשני אלה ר' ברכיה הוא שאומר כן. חכמי ישראל נקראו גדולי עולם, ולא גדולי הדור. ואף בבבלי עצמו מצינו כמעט מפורש ש**גדולי הדור** לאו דווקא חכמים הם! הנה שנינו בברייתא: "תנו רבנן, לעולם ימכור אדם כל מה שיש לו וישא בת תלמיד חכם, לא מצא בת תלמיד חכם, ישא בת **גדולי הדור**, לא מצא בת גדולי הדור ישא בת ראשי כנסיות, לא מצא בת ראשי כנסיות ישא בת גבאי צדקה" וכו' (פסחים מט ע"ב). ופירש רש"י: "גדולי הדור – אנשי מעשה וצדיקים".

הרי ברור מכאן ש**גדולי הדור** בעלי תפקיד הם או אנשי שררה הנישאים בשל זאת על אנשי הדור; וחכמי ישראל עדיפים מהם מפאת תורתם. כאן נשתמר בברייתא המובן המקורי והאמתי של **גדולי הדור**.

וכן מצינו בירושלמי שגדולי הדור בעלי מינויים ציבוריים הם. כיצד? במשנה במסכת שקלים פרק ה' שנינו "אלו הן הממונים שהיו במקדש", והוזכרו בשמותיהם כגון "יוחנן בן פינחס על החותמות", ובתוכם "בן בבי על הפקיע". ושם הוזכרו "גזברין", "אמרכלין" ואלו ה"עושין שררה על הציבור". והנה, מסופר בירושלמי שבא ר' יוסי לזרז פרנסים שיתמנו על הציבור, ואמר להם משנה זו, "בן בבי על הפקיע", ואמר: "ומה אם זה שנתמנה על הפתילה זכה להימנות עם גדולי הדור, אתם שאתם מתמנים על חיי נפשות לא כל שכן" (פאה פ"ח ה"ו, כא ע"א = שקלים פ"ה ה"ב, מח ע"ד). וגדולי הדור הם שאר בעלי תפקידים חשובים שנזכרו במשנה שם:

לשון זה של גדולי הדור שעניינו פרנסי הדור נמצא גם על אישי המקרא: "אלימלך היה מגדולי הדור ומפרנסי ציבור" (תוספתא ע"ז פ"ה ה"ד); "מחלון וכליון גדולי הדור היו ופרנסי הדור היו" (ב"ב צא ע"א; בכ"י המבורג: מגדולי הדור; ברות רבה א, ד, מהדורת ב"מ לרנר, עמ' 40: מגדולי הדור ומפרנסי את הצבור). אף על ראשי הדור כמשה ואלהיה מצאנו לשון גדולי הדור (ירושלמי תענית פ"ג ה"ד, סו ע"ג, ועיין תענית כד ע"ב) מפאת הנהגתם הציבורית. אבל הגדולים שבהם נקראו אף גדולי עולם: "וכן הוא אומ' ה' אשר עשה את משה ואת אהרן ואומ' וישלח ה' את ירובעל ואת בן ואת יפתח ואת שמואל ... שקל הכת' [וב] שלשה קלי עולם בין שלשה גדולי עולם ... להודיעך שכל מי שנתמנה פרנס על הצבור, אפי' קל שבקלים, שקול כאביר שבאבירים" (תוספתא ראש השנה פ"א הי"ח, מהדורת ליברמן, עמ' 311). הרי גדולי הדור ופרנסיו הם כולם, אבל אלו גדולי עולם, ואלו קלי עולם:

ברם את גדולי חכמי ישראל שבתקופת התנאים והאמוראים מכנה הסגנון הארץ ישראלי גדולי עולם. בוא וראה מה הפרש יש בין גדולי הדור, המנהיגים את דורם, ואחר-כך אינם, לבין גדולי עולם, שתורתם וחכמתם עומדות ועושות רושם בכל הדורות. ופשוט הוא שזוהי כוונת הלשון "גדולי עולם", עולם של זמנים ודורות, ולא עולם של יקום ומלואו.

אלא שבתלמוד הבבלי החליפוהו בביטוי פשוט ומובן יותר – אבל מכובד פחות, גדולי הדור, אע"פ שעיקרו של לשון זה לא נאמר אלא על ראשי הדור בלבד, ולא על גדולי עולם. כך במעשה הלל הזקן בעניין י"ד בניסן שחל להיות בשבת, ששאלוהו פסח מהו שידחה את השבת – והיא תוספתא במסכת פסחים, פ"ד ובאה בהרחבה בבבלי ובירושלמי. בבבלי מסופר כי

לאחר שלימדם הילל הלכה: "מיד הושיבוהו בראש ומינוהו נשיא עליהם, והיה דורש כל היום כולו בהלכות הפסח. התחיל מקנטרן בדברים. אמר להן מי גרם לכם שאעלה מבבל ואהיה נשיא עליכם, עצלות שהיתה בכם, שלא שימשתם שני גדולי הדור שמעיה ואבטליון" (פסחים סו ע"א). ואילו במקבילה שבירושלמי: "כיון שמינו אותו נשיא עליהן התחיל מקנתרן בדברים ואו' מי גרם לכם לצרך לבבלי הזה, לא על שלא שימשתם לשני גדולי עולם לשמע' ואבטליון שהיו יושבין אצלכם" (רפ"ו, לג ע"א). הוא העניין והם הדברים, אלא, במקצת, נכנסו הלשון והסגנון של הבבלי, וכך נעשו גדולי עולם "גדולי הדור" בלבד.

ויש שסגנון הבבלי השפיע אף על ספרים אחדים מן היצירות הארץ-ישראליות. במדרש מבראשית רבה הנזכר לעיל הפך לשון גדולי עולם לגדולי הדור אצל חכמים מאוחרים שהביאו לשון המדרש, וכן במקצת כתבי-היד. ואפילו בכ"י וטיקן של הירושלמי במקבילה לשם (העירני ד"ר דויד טלשיר): "שני גדולי הדור". והוא בוודאי חילוף סופרים אשכנזיים, האמונים על סגנון הבבלי ומחדירים אותו בלשון הירושלמי, וכפי שעשו בעלי התוספות בהבאת לשון הירושלמי. וכבר הורה הגר"ש ליברמן על כתב-יד זה כי "גירסאות הכ"י מתאימות בהרבה לגירסאות התוספות". גדולי הדור שהוזכרו בו הם אפוא גדולי עולם בסגנון הירושלמי האמתי.

*

הדברים נאמרו ביום הזיכרון התשיעי למו"ר פרופ' שאול ליברמן, זכר צדיק לברכה – ט' בניסן תשנ"ב. רַבְּנֵנו לימדנו תמיד: הווה מיושבי בית המדרש, ואל תהיה מבעלי התפקידים; שאלו האחרונים סופם ללא תפקידם ומינויים, ואילו בעלי התורה חלקם הולך וגדול. כשהכרנו את רבנו לראשונה, כתלמידים שבאו לפניו באותה שעה, מיד עמדנו ואמרנו שהוא מגדולי הדור. כשניתן לנו להתחיל להבין רובי תורותיו ומחקריו, וכשעמדנו על דעתנו, נתברר ונתחוויר לנו שהוא מגדולי עולם, לא עממוהו דורות רבים.